

J. B. M. VERAART

door Dr. P. VAN DER ESCH

oud-geneeskundig inspecteur voor de geestelijke volksgezondheid

Joop B. M. Veraart — zoals de scheidende hoofdinspecteur honderden en duizenden brieven ondertekend heeft — werd op 18 juli 1904 in Amsterdam geboren. Hij bezocht er de lagere school en het Ignatius College, en studeerde aan de Gemeentelijke Universiteit. Kort na zijn artsexamen op 21 januari 1931 werd hij benoemd tot afdelingsgeneesheer in het 'Sint Anna Gesticht' van de zusters van Liefde te Venray, waar hij in H. J. Schim van der Loeff, een der toenmalige coryfeeën onder de geneesheren-directeur, een uitstekende leermeester en leidsman vond.

Er heerste een voor die tijd moderne geest in „Sint Anna”. De arbeidstherapie stond er op een hoog peil. 80 % van de patiënten was aan het werk, ondanks de opvattingen van de directeur, dat de oude mensen niet al te zeer tot arbeid moesten worden aangezet, omdat zij ook, evenals in de vrije maatschappij, recht op een otium cum dignitate hadden. Reeds in 1933 werd niet minder dan $\frac{1}{3}$ gedeelte van de inrichting tot „aangewezen afdeling” verklaard.

De gezinsverpleging, een troetelkind van Schim van der Loeff, begon er na een aarzelend begin een grote vlucht te nemen. En ook overigens was deze psychiatrische inrichting met haar tijd meegegaan. Voor de jonge afdelingsgeneesheer — kort na zijn afstuderen getrouwd — betekende dit een uitstekende gelegenheid zich tot een goed gestichtspsychiater te ontwikkelen, en kennis te nemen van de merkwaardige verhoudingen, die in een congregatie-inrichting bestaan.

Toen in 1938 een nieuwe geneesheer-directeur van de zwakzinnigen-inrichting „Huize Assisië” te Udenhout, eigendom van de broeders Penitenten, moest worden benoemd, viel de keuze op Veraart. Reeds was de aandacht op hem gevestigd door de doeltreffende reorganisatie, die hij op aandringen van Schim van der Loeff in het Sint Josephgesticht te Venray had tot stand gebracht, en de daarmee samenhangende oprichting van het Sint Vincentiushuis aldaar. Ook had hij, als secretaris van de Congrescommissie, deel gehad aan de organisatie van het congres der R.K. Gestichtsartsen in 1936 te Nijmegen, met „De Onvruchtbaarmaking” als centraal thema, en waren reeds voorbereidingen in gang voor het lustrum-congres van de R.K. Artsenvereniging 1939, waar „Het Vraagstuk der Homosexualiteit” aan de orde kwam. Hij trad op 1 februari 1938 in functie. De overgang was groot. Uit een goed georganiseerde inrichting, waarin aan geneeskundige inzichten alle voorrang werd gegeven, kwam hij in een inrichting met omstreeks 400 jeugdige patiënten, wier zwakzinnigheid nauwelijks als een geneeskun-

dig probleem werd gezien. Wel was "Huize Assisië" een gesticht in de zin van de Krankzinnigenwet, waarin zelfs voor de baby's 'in het belang van de openbare orde of van den lijder zelve' de plaatsing krachtens een rechterlijke machtiging geschiedde; wel was 'het maximum bepaald van het getal der verpleegden en het minimum van het getal der geneeskundigen', maar zelfs voor dit minimum — Veraart! — was geen eigen kamer beschikbaar. Nu ja, een zolderkamer zou misschien nog wel te vinden zijn, wanneer hij daarmee genoegen zou willen nemen! Maar Veraart toonde zich daarmee niet tevreden en als eerste uiterlijke erkenning van zijn positie, werd een behoorlijke directeurskamer ingericht — compleet met telefoon, toppunt van nieuwlichterij. De verpleging — beter gezegd verzorging en bewaking, met onderwijs en gebrekkige arbeidsopvoeding — werd verzorgd door de eerwaarde broeders, op drukke uren bijgestaan door personeelsleden uit de agrarische sector, die ook op hun vrije zondag 's morgens beschikbaar moesten zijn. De verhouding verplegende-verpleegde was toen ongeveer 3 : 50. Hieraan werd door Veraart een einde gemaakt door aanstelling van voor die dagen voldoende personeel. Veraarts belangrijkste werk bestond aanvankelijk in de behandeling van voorkomende lichamelijke ziekten, maar daarbij kweekte hij bij zijn medewerkers het begrip, dat iedere zwakzinnige recht heeft op grondig somatisch en psychisch onderzoek, aangevuld met een nauwkeurige anamnese, waarbij de sociale gegevens niet kunnen worden gemist. De oorlogsjaren verliepen in het Brabantse Udenhout voor Veraart en zijn groeiend gezin zonder schokken. Er was geen oorlogsgeweld. Er was geen gebrek. Er waren wat te weinig huisartsen in de buurt, en Veraart kon hier dikwijls de helpende hand bieden. Des te schrijnender moet de indruk geweest zijn, toen hij na de hongerwinter de toestanden boven de rivieren leerde kennen. Door het verzorgen van voedseltransporten nam hij actief deel aan het herstel van de aldaar zo zwaar getroffen psychiatrische inrichtingen.

Nadat Veraart reeds met zijn werkzaamheden op 4 augustus 1945 een aanvang had gemaakt, volgde op 15 november 1945 zijn officiële benoeming tot geneesheer-directeur van Sint Anna. Zijn leermeester Schim van der Loeff was op 27 december 1944 plotseling overleden in Eindhoven, waarheen een groot gedeelte van Sint Anna door de zorg van de geallieerde troepen was geëvacueerd. In een gedenkschrift van zuster Marie Godelieve (1945) en in het jubileumboek, in 1961 verschenen ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan in 1958 wordt een uitstekende beschrijving gegeven van de onvoorstelbare ellende, waarin de inrichting tijdens de gevechtshandelingen in het jaar 1944 had verkeerd, en van de verwoestingen, die Veraart bij de aanvaarding van zijn zware functie aantrof. Wel waren toen enkele noodvoorzieningen tot stand gekomen, waardoor een gedeelte van de geëvacueerde patiënten

en personeelsleden kon terugkeren, maar van de chaotische toestanden, die er tijdens de beschietingen hadden geheerst, kon men zich op dat tijdstip nog zonder veel fantasie een levendig beeld vormen. Elders in dit tijdschrift zal de wederopbouw der inrichting, onder leiding van de nieuwe geneesheer-directeur uitvoeriger behandeld worden. Voor dit overzicht van Veraart's leven wordt volstaan met de vermelding, dat hij door een taai doorzettingsvermogen, en vooral door grote tact, erin slaagde 4 jaar na de oorlog de eerste 100 „gave” plaatsen tot stand te brengen, en in de daarop volgende 10 jaar dit aantal tot 710 uit te breiden. Hij maakte daarbij van de nood een deugd en bereikte, dat voor de patiënten meer leefruimte beschikbaar kwam, en dat zij in veel kleinere groepen werden gehuisvest. 'Elk vernieuwd paviljoen' — aldus Piebenga in het genoemde gedenkboek — 'getuigde van een nieuwe visie'. De herdenking van het 50-jarig bestaan van Sint Anna, 4 november 1958, toen het overgrote gedeelte van de restauratie, vernieuwing en modernisering haar beslag had gekregen, vormde een fraaie afsluiting van Veraarts directoraat, nog geaccentueerd door zijn benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau bij zijn afscheid op 22 februari 1958.

Alvorens nu over te gaan tot de volgende periode van Veraarts welbestede leven, moeten hier enkele activiteiten vermeld worden, die in hoofdzaak samenvallen met het directoraat van Sint Anna. Getroffen door het tekort aan plaatsen voor zwakzinnigen, na de oorlog aan de dag tredend en tot een noodtoestand uitgegroeid, wist Veraart in 1950 bij de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid belangstelling voor de zwakzinnigenverpleging te wekken. Zij bleken bereid daartoe haar pensionaat 'Maria Roepaan' te Ottersum, inmiddels hersteld van ernstige oorlogsschade, af te staan. Zeven religieuzen zouden er blijven werken. Het was bij deze opzet wel noodzakelijk het bestuur in handen van een stichting te leggen, en daartoe vormde Veraart met andere geïnteresseerden de 'Stichting tot Bevordering en Behartiging van de internaatsverzorging van R.K. geestelijk gestoorden'. Onder zijn voorzitterschap nam de stichting medio 1951 de exploitatie van 'Maria Roepaan' als inrichting voor verpleging van dieper-zwakzinnigen ter hand, en kon zij tot opnemng van de eerste patiënten overgaan. Het aantal patiënten groeide tot 120 in 1953, en 175 in 1954. Verdere groei, tot omstreeks 240, werd bereikt door de bouw van een nieuw paviljoen (1957). Bij een dergelijk aantal werd het mogelijk een geneesheer-directeur aan te trekken, en een aantal hogere staffunctionarissen. Verdere uitbreiding volgde, doch deze kwam op enige afstand van de moederinrichting tot stand. De eerste steen daarvan werd op 21 december 1961 gelegd. Veraart was inmiddels, in verband met zijn benoeming tot inspecteur, als voorzitter van de Stichting afgetreden. Voor zijn belangrijke werk voor 'Maria Roepaan' had hij in 1957 de kerkelijke on-

derscheiding ontvangen van Commandeur in de Orde van Sint Sylvester.

De Stichting beperkte zich niet tot de zorg voor zwakzinnigen maar ging zich ook toeleggen op de zorg voor psychisch gestoorde delinquenten. Door de niet aflatende activiteit van de voorzitter slaagde men erin de principiële goedkeuring van het Ministerie van Justitie, dat de bouw van de beoogde inrichting zou moeten bekostigen, te verwerven, en werd een terrein aangekocht in Nijmegen, zulks mede met het oog op universitaire contacten. Veraarts werkzaamheden in deze werden na zijn aftreden als voorzitter overgenomen door een commissie, die in een aparte stichting op het door Veraart verrichte grondwerk kon voortbouwen aan de 'Pompekliniek'.

Ter zijner ere werd de stichting met de niet te memoriseren naam tot 'Veraart-Stichting' omgedoopt. Zij bleef als overkoepeling van 'Maria Roepaan' en 'Pompekliniek' bestaan.

Op 1 maart 1959 werd Veraart benoemd tot Geneeskundig Inspecteur voor de Geestelijke Volksgezondheid, met ambtsgebied Noord-Brabant en Limburg, en bureau in Eindhoven. Drie jaar was hij de wijze raadsman in de zuidelijke provincies. De goede contacten in zijn Brabantse en Limburgse jaren gelegd met vele prominente figuren, kwamen zeer ten goede aan de geestelijke volksgezondheid, die vooral in Noord-Brabant zoal niet een onderontwikkeld, dan toch zeker een bijzonder onoverzichtelijk gebied vormde. Al te lang — sedert het overlijden van de inspecteur Dr. J. H. M. Koenen in 1956 — had de behartiging van de inspectiezaken van veraf moeten geschieden, en deze waren daardoor tot het allernoodzakelijkste beperkt gebleven. De zwakzinnigenverpleging, het tot voor kort wat achterop geraakte onderdeel der krankzinnigenverpleging, bleef Veraarts aandacht trekken. De door goedwillende en voortvarende, maar niet steeds deskundige personen ontwikkelde initiatieven trachtte hij in goede banen te leiden. Krachtig bevorderde hij de nieuwbouw.

Na zijn vertrek werd het werk weer afgeremd. Er ontstond wederom een langdurige — met een korte onderbreking tot nu toe voortdurende — vacature. De waarnemende inspecteurs konden echter, zo vaak als dit nodig was, bij Veraart te rade gaan. Brabant en Limburg lagen hem na een 30-jarig verblijf zó na aan het hart, dat hij dit niet anders dan aangenaam vond, en in het bijzonder de nieuwbouw van inrichtingen aldaar bleef zijn bijzondere belangstelling houden.

Op 1 september 1962 volgde Veraart de gepensioneerde Hoofdinspecteur P. J. Piebenga als zodanig op. Deze en zijn voorganger Pameyer, de eerste hoofdinspecteur, hadden het bureau van de Hoofdinspectie aan huis, en in overeenstemming met deze bescheiden opzet — toen nog mogelijk — waren ook de administratieve krachten klein in aantal,

een of twee, en korte tijd drie. Veraart had een omvangrijker opdracht; hij had ook grotere plannen, en hij kreeg meer mogelijkheden. In het bureau in de Prins Hendrikstraat te 's Gravenhage deden allerlei tot op dat ogenblik onbekende functionarissen hun intrede. Er kwam een algemeen secretaris, die de Hoofdinspecteur van veel administratieve beslommingen bevrijdde, en het leek wel bij elke maandelijks inspectievergadering of er weer nieuwe medewerkers en medewerksters in de tot de op de zolder gevestigde dienstruimten van de Hoofdinspectie tewerk gesteld waren. Dit nu is bepaald overdreven voorgesteld, en zeker was er hier geen sprake van een wet van Parkinson. Integendeel, allerlei onderdelen van de Geestelijke Volksgezondheid, die tevoren stiefmoederlijk bedeed waren door het gebrek aan mankracht, konden nu pas zo langzamerhand tot hun recht komen. Aan een krachtige uitbreiding van het personeel viel dus niet te ontkomen. Thans, na 7 jaar, bedraagt het totaal aantal ambtenaren, werkzaam op de Hoofdinspectie — inmiddels verhuisd naar Leidsendam op een aparte flat in een der gigantische gebouwen — omstreeks 20, en een verdere uitbreiding is reeds op hoog niveau goedgekeurd, dankzij Veraarts ijveren. De volgende functionarissen verdienen een speciale vermelding: de algemene secretaris, reeds boven genoemd; de plaatsvervangend hoofdinspecteur; een inspecteur in algemene dienst voor de zwakzinnigenzorg; een wetenschappelijk hoofdamtenaar (socioloog) voor de psychische hygiene; een verpleegster, belast met de opleidingsaangelegenheden; een hoofd van de afdeling registratie, een zeer belangrijke doch gedurende de laatste decennien verwaarloosde inspectietaak, waarop hieronder nog wordt teruggekomen.

Er bestaat op het bureau van de Hoofdinspecteur een indrukwekkende lijst van 65 besturen, commissies, werkgroepen e.d., waarbij de Hoofdinspectie betrokken is. In 25 van deze laat de Hoofdinspecteur zich vertegenwoordigen door een der inspecteurs, maar dan blijven er nog 40 over, waarin hij zelf een werkzaam aandeel heeft. Van deze 40 zijn er 16 die hun periodieke bijeenkomsten op bepaalde tijdstippen, over het gehele jaar verspreid, reeds lang tevoren hebben vastgesteld. Totaliseert men deze itererende vergaderingen, dan komt men reeds op 300 in een jaar. Ik verwaarloos verder maar enerzijds de overige 24, die incidenteel plaatsvinden, en anderzijds de compenserende invloed van de Commissoriale komkommertijd, waarin men zich van de slopende agenda's tracht te herstellen, onder gelijktijdige voorbereidingen voor een nieuw treffen in het volgende seizoen. Ook bij een wapenstilstand geen ongebruikelijke gang van zaken.

Over een tweetal periodieke vergaderingen, die Veraart bijzonder aan het hart gaan, wil ik hier nog een enkel woord zeggen. Ten eerste de maandelijks inspectievergaderingen, die ik zelf onder zijn leiding gedurende 7 jaar meemaakte: zakelijke besprekingen in een aangename sfeer. Ik kan mij niet herinneren, dat er ooit een wanklank is gevallen

bij alle verschil van opvattingen, die 6 of 7 inspecteurs op grond van uiteenlopende ervaringen in hun ambtsgebieden, naar voren brachten over de gezamenlijke problemen van zwakzinnigenzorg, zorg voor geestelijk gestoorde bejaarden, beddenbehoefte, bouwplannen, toepassing Krankzinnigenwet, strijd tegen illegale inrichtingen etc. etc.

Vooraf voor de besprekingen van bouwplannen wist Veraart steeds tijd te vinden. Hij kent alle psychiatrische- en zwakzinnigeninrichtingen van enige omvang, hij kent ook de architecten, die bij de bouw betrokken zijn en waren.

Ten tweede vraag ik aandacht voor het door hem tot stand gebrachte periodieke contact met de Vereniging van Psychiatrische Inrichtingen in Nederland en de Katholieke Vereniging van Inrichtingen, thans verenigd in de sectie Psychiatrische Instituten van de Nationale Ziekenhuisraad. De patiënten-registratie, waaraan — sedert 1967 — alle 39 psychiatrische inrichtingen, voor zover in het bezit van een klinisch centrum, deelnemen, en die met eerbiediging van de vertrouwelijke arts-patiënt relatie, aan de Hoofdinspectie werd toevertrouwd, is door dit contact mogelijk geworden.

Contacten . . . ik geloof dat het wel steeds een zeer sterke zijde van Veraarts persoonlijkheid geweest is, dat hij zo gemakkelijk contacten legt, en ook zo gemakkelijk contacten tussen anderen tot stand brengt. De ouder-verenigingen, de nationale bureaus voor geestelijke gezondheidszorg, om slechts enkele te noemen.

Het is begrijpelijk, dat een dergelijk programma niet binnen de gangbare werktijden kan worden afgewerkt. Zocht zijn voorganger de ontbrekende tijd in het holst van de nacht, Veraart bemint de vroege ochtend. 'De vroege winst' stond op het huis van een mijner nijvere dorpsgenoten. Het zou Veraarts devies kunnen zijn. In die uren, op een doodstille etage, zonder kloppen op de deur en vooral zonder telefonische onderbrekingen, valt hem het bestuderen van stukken en het concipiëren van nota's — korte notities, overzichtelijk opgesteld in zijn regelmatig handschrift — het gemakkelijkst. Wanneer dan het administratieve apparaat op gang komt en de eerste besprekingen beginnen, heeft Veraart reeds een voorsprong van meerdere uren.

Van de extra-inspectorale aangelegenheden moeten hier nog vermeld worden, het Antonia Wilhelminafonds, dat door zijn oorsprong en door zijn statuten steeds nauw met de inspectie verbonden was; de Nationale Federatie voor de Geestelijke Volksgezondheid; het Sociaal Psychiatrisch Studiegezelschap; het Nederlands Instituut voor Kinderstudie, etc.

En dan wil ik nog een ogenblik de aandacht vragen voor Veraart als (feest-)redenaar. Door enige ogenblikken van nadrukkelijk zwijgen weet hij achter de kathedraal of achter zijn stoel staande, de attentie van het auditorium te trekken. Het hoofd iets terzijde en naar boven

gewend, als zoekt hij met zijn blik naar inspiratie, laat hij, na een wat voorzichtige aanloop de zuiver gebouwde volzinnen over de zaal of over de feestdis neerkomen. Soms heeft hij enkele aantekeningen tevoren gemaakt, maar hij gebruikt ze zelden. Meestal improviseert hij en met een helder en begrijpelijk, soms aangrijpend, betoog, weet hij zijn publiek te boeien. 'Ge had pastoor moeten worden' zei hem eens een hooggeplaatst geestelijke gekscherend, maar toch vol bewondering, aan het einde van een copieuze maaltijd, waaraan Veraart langdurig het woord gevoerd had.

Veraart en ondergetekende zijn beiden geboren en getogen in Amsterdam. De ouderlijke woningen lagen op een steenworp afstand. De wegen naar onze scholen liepen grotendeels langs dezelfde stegen en straatjes en de scholen zelf — de 'roomse' en de openbare — lagen tegenover elkaar aan dezelfde gracht. Zolderschuiten, sleperspaarden, het ezeltje van de putjesschepper hebben in onze herinnering een voorname plaats, bij de kruier, de porder, de gehelmde straatagent, de lantaarnopstekers. Vaak moeten wij tezamen getuige geweest zijn van typische straattonelen, het draaiorgel, de scharensliiep en dezelfde 'schorre kreet van de avondlijke venter' (Vasalis) zal tot onze jongenskamers zijn doorgedrongen. We zullen wel samen hebben gestaan voor de werkplaats van de hoedenmaker en het pothuis van de schoenlapper, of de geuren van schroeiende hoeven bij de hoefsmid hebben ingeademd.

De door ons bezochte gymnasia, schoon op iets groter afstand gelegen van elkaar, moesten per tram of fiets langs dezelfde route worden bereikt. We studeerden tenslotte in dezelfde jaren aan dezelfde universiteit, hij iets vlugger. Onze artsexamens liggen nauwelijks een maand uiteen. Toch hebben wij van die decennia nooit enig bewust contact in onze herinnering bewaard. Maar toen we later, beiden inspecteur, en Veraart weldra hoofdinspecteur, ambtelijk in nauwe relatie tot elkander werkten, en in dat werk een gelijkgerichte belangstelling en weinig verschil in opvattingen bleek te bestaan, heb ik wel eens gedacht of toch die identieke Amsterdamse jeugd, hoewel doorgebracht in uiteenlopende levensbeschouwelijke milieu's, niet veel heeft bijgedragen aan een gemakkelijk wederzijds begrijpen.

Hoe dit ook zij, zeker heeft er in Veraarts werken en leven iets doorgeklonken van het Amsterdams devies: heldhaftig, vastberaden, barmhartig. Barmhartig in zijn werk voor de zwaargetroffen medemens; vastberaden bij de uitvoering van zijn plannen; heldhaftig in het dragen van de tegenspoed, die de Veraarts enige malen, en vooral de laatste jaren heeft getroffen. Dood en ernstige ziekten schenen lange tijd niet uit hun gezin te wijken. Maar steeds hebben Veraart en zijn vrouw zich weer opgericht, en zich boven angst en verdriet uitgewerkt. Gebogen, niet geknakt door het leed.

De collega's en vrienden koesteren de oprechte wens, dat een vriendelijke zon nog lang hun levensavond zal beschijnen.

SUMMARY

Biography of J. B. M. Veraart, psychiatrist, on occasion of his retirement as Chief Medical Inspector for Mental Health, Summer 1969.

BIBLIOGRAFIE

- J. B. M. Veraart: Inleiding tot een sociaal psychiatrische beschouwing van het gezin, in: *Katholieke Gezondheidszorg*, 1948.
- : De opleiding tot verpleegster voor geestelijk gestoorde, in: *Katholieke Gezondheidszorg*, 1950.
- : Belang van Geestelijke Volksgezondheid, in: *Katholieke Gezondheidszorg*, 1950.
- : Katholieke Geestelijke Gezondheidszorg en Kruisvereniging, in: *Katholieke Gezondheidszorg*, 1950.
- : De verzorging van geestelijk gestoorde ouden van dagen, in: *Verslag Conferentie Antonia Wilhelmina Fonds*, 1953.
- : De gedifferentieerde opleiding, in: *Ons Ziekenhuis*, 1955.
- : De Psychiatrische Inrichting, in: *Ons Ziekenhuis*, 1956.
- : Opening nieuwe paviljoens Psychiatrische Inrichting 'Sint Anna' te Venray, in: *Ons Ziekenhuis*, 1957.
- : Ontwikkeling en huidige situatie van de gezinsverpleging, in: *Verslag Conferentie Antonia Wilhelmina Fonds*, 1957.
- : Zorg voor de geestelijke gezondheid, in: *Verslag Limburgse Voorlichtingsdag*, 6-10-1960.
- : Samenwerking tussen de sociaal-psychiatrische diensten en de psychiatrische inrichtingen, in: *Ons Ziekenhuis*, 1961.
- : Wederopbouw 1945—1960. Hoe het was en hoe het werd, in: *Een halve eeuw Sint Anna Venray*, 1961.
- : Hoe de basis werd gelegd, in: *Gedenboek bij het 10-jarig bestaan van 'Maria Roepaan'*, 1961.
- : Curriculum Vitae P. J. Piebenga, in: *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid*, 1962.
- : Psychiatrische afdelingen bij algemene ziekenhuizen, in: *Het Ziekenhuiswezen*, 1967.
- : De zwakzinnigenzorg op de Veluwe, in: *I.P.Z., Officieel orgaan van het Interkerkelijk Ziekenhuisbureau*, 1968.